

32

TARDOR-HIVERN 2023

CONVERSA

EUDALD
CARBONELL
REFERENT EN
ARQUEOLOGIA I
PALEONTOLOGIA
NASCUT A RIBES
DE FRESER

PRIMERS RELLEUS

PILAR CODONY

ENTITAT

SKI CLUB
CAMPRODON

ENTREVISTA

CACAU
PASTISSERIA

RETRAT DE FAMÍLIA

ELS SERRAT-
MARINER DE SANT
PAU DE SEGÚRIES

PERFILS

NÚRIA
CASADEMONT
MARIA JUANOLA
CONXITA COLOMER

PATRIMONI

ELS COMUNIDORS
DE LA VALL DE
LLÉMENA
LA SERP VERDA
ELS PINS

INDRET

EL MALLOL

A PEU

PER LA TOSSA
DE PUJOLRIU
RUTA DE LES
TRES ERMITES

les garrotxes

DOSSIER

PALETES I MESTRES D'OBRES

57 PÀGINES QUE
MUNTEN LA BASTIDA
AL VOLTANT DELS
TREBALLADORS DE
LA CONSTRUCCIÓ QUE
HAN AIXECAT CASES
I HAN RESTAURAT
EL PATRIMONI A
CASA NOSTRA: DES
DELS TEMPS EN
QUÈ LES BÒBILES
FUMEJAVEN I EL
MORTER ES FEIA A
TERRA FINS AVUI

PVP 12€

00032

GARROTXA • PLA DE L'ESTANY • RIPOLLÈS • VALL DE LLÉMENA

Rumbus

LA GARROTXA EN BUS

+

LES PRESES - OLOT - SANTA PAU

=

Aparqueu el vostre vehicle i moveu-vos amb el servei de bus. Gaudireu d'una millor experiència de visita a la Garrotxa i al Parc Natural

Podeu adquirir el bitllet i consultar els horaris a rumbusgarrotxa.cat de forma anticipada, o bé directament al bus.

2€
Tot el dia

Per què fer servir el Rumbus...

Us porta directament als principals punts de visita.

Ajuda a reduir la quantitat de vehicles que circulen per la zona central del Parc Natural.

Us permet contribuir a la conservació de l'espai protegit.

RUMBUS és una iniciativa emmarcada en l'Estratègia de la Carta Europea de Turisme Sostenible 2021-2025 i alineada amb els Objectius per al Desenvolupament Sostenible (ODS).

Amb la col·laboració de:

Operat per:

Per consultar les normes, recomanacions i condicions relacionades amb l'equipatge, els animals de companyia i el transport de bicicletes, visiteu <http://www.teisa-bus.com/ca/atencio-client>

DIRECCIÓ >

Jordi Nierga
jordi@grupgavarres.cat

COORDINACIÓ DE CONTINGUTS >

Lia Pou
garrotxes@grupgavarres.cat

COORDINACIÓ DE PATRIMONI >

Guerau Palmada

REDACCIÓ >

Telèfon 972 46 29 29
garrotxes@grupgavarres.cat

COL·LABORACIONS >

Joaquim Agustí i Bassols
Jordi Altesa
Eloi Camps Durban
Marta Carbonés
Marc Cargol
Joan Carreres
Ester Carreras
Pere Cerro
Pilar Codony
Pere Duran
Ramon Estéban
Ramon Estéban Bochaca
M. Carme Freixa Bosch
Mònica Font
Francesc Ginabreda
Josep Grabuleda Sitjà
Laia Juez
Antoni Llagostera Fernández
Pere Llorens Ros
Clàudia López Rosell
Marta Masó Escobairó
Josep M. Massip
Anna Noguer
Paula Núñez Gubert
Mònica Pagès
Rosa Pagès
Guerau Palmada
Clara Pedrosa
Miquel Peral
Dolors Pinatella
Xavier Plana
Quim Roca Mallarach
Ester Sala
Joan Sala
Mònica Sala Ametller
Roger Santaló
Pep Sau
Miquel Sitjà i Serra
Sònia Tubert
Xavier Valeri
Josep Valls
Josep Villar
Xavi Xargay i Oliva
EDICIÓ DE TEXTOS >
Gavina Freixa

IMPRESSIÓ > Rotimpres

DISTRIBUCIÓ > GLV

DIPÒSIT LEGAL > GI-381-2008

ISSN > 2013-3693

eg

EDITORIAL GAVARRES

Germà Agustí, 1
17244 Cassà de la Selva
Telèfon 972 46 29 29
www.editorialgavarres.cat

DIRECCIÓ EDITORIAL >

Àngel Madrià
angel@grupgavarres.cat

COORDINACIÓ DE PROJECTES >

Dolors Roset
dolors@grupgavarres.cat

DIRECCIÓ D'ART I MAQUETACIÓ >

Jon Gieré i Mònica Sala
garrotxes@grupgavarres.cat

COMUNICACIÓ >

Jordi Nierga
comunicacio@grupgavarres.cat

ADMINISTRACIÓ >

gestio@grupgavarres.cat

SUBSCRIPCIONS >

subscripcions@grupgavarres.cat

ALTRES PUBLICACIONS >

gavarres@grupgavarres.cat
cadipedaforca@grupgavarres.cat
alberes@grupgavarres.cat
garonanogueres@grupgavarres.cat

PUBLICACIÓ ASSOCIADA A >

editors de revistes i digitals

> Premis APPEC
'Millor Editorial en Català 2008'

> Premis Amics de l'Alta Garrotxa
'Memorial Ramon Sala Canadell 2015'

FOTO DE PORTADA
REALITZADA AMB MATERIAL
CEDIT PER ALBERT NIERGA,
MÒNICA SALA I LLUÍS MAYMÍ.
AUTORA: MÒNICA SALA
AMETLLER.

SUMARI

4-5 PRIMERS RELLEUS

El Sindicat de Serinyà

PILAR CODONY (TEXT) // ROSA PAGÈS (IL·LUSTRACIÓ)

6-13 ACTUALITAT

ENTITAT / ENTREVISTA / REPORTATGE / PUBLICACIONS / CARTES DELS LECTORS

14-19 CONVERSA

Eudald Carbonell

RAMÓN ESTÉBAN (TEXT I FOTOGRAFIA)

20-23 RETRAT DE FAMÍLIA

Els Serrat-Mariner de Sant Pau de Segúries

CLARA PEDROSA (TEXT) // MARC CARGOL (FOTOGRAFIA)

24-29 PERFILS

Núria Casademont / Maria Juanola / Conxita Colomer

XAVI XARGAY I OLIVA / ESTER CARRERAS / M. CARME FREIXA BOSCH (TEXT)
MÒNICA SALA AMETLLER / PEP SAU / MARC CARGOL (FOTOGRAFIA)

31-87 DOSSIER

Paletes i mestres d'obres

JORDI NIERGA (COORDINACIÓ)

89-103 PATRIMONI

ARQUITECTURA / ETNOLOGIA / HISTÒRIA / ART
LLETRES / FAUNA / PLANTES I REMEIS

104-107 INDRET

El Mallol

FRANCESC GINABREDA (TEXT) // PEP SAU (FOTOGRAFIA)

108-111 A PEU

El grau d'Olot i la Tossa de Pujolriu

JOAQUIM AGUSTÍ I BASSOLS (TEXT I FOTOGRAFIA)

Ruta de les tres ermites

PERE LLORENS ROS (TEXT I FOTOGRAFIA)

conversa

AMB EUDALD CARBONELL > REFERENT INTERNACIONAL EN ARQUEOLOGIA I PALEONTOLOGIA NASCUT A RIBES DE FRESE, RECONEGUT PRINCIPALMENT PER CODIRIGIR LA RECERCA DELS JACIMENTS D'ATAPUERCA, PARLA DE LA SEVA ETAPA EDUCATIVA A RIBES, VIC, GIRONA I PARÍS, DELS FONAMENTS DE LA SEVA PERSONALITAT, DE L'ASSUMPCIÓ DEL COMUNISME COM A MANERA DE SER, DE LA SEVA REBEL·LIA CONTRA LES INJUSTÍCIES I DEL FUTUR –INCERT– DE LA HUMANITAT.

RAMON ESTÉBAN > TEXT I FOTOGRAFIA

Eudald Carbonell

–Me l'imagino de petit, a Ribes de Freser, sent un nano d'aquells que no paren mai quiets, un belluguet interessat per tot el que l'envolta. M'equivocho?

–«No t'equivoques gaire. Soc un belluguet, un nano de poble, una persona inquieta, una característica que em va ajudar molt en l'observació dels meus entorns, amb les seves contradiccions, les seves problemàtiques...»

–Es podia haver encaminat cap a l'observació dels ocells o els arbres, que sembla més fàcil. Com és que es va decantar precisament per desenterrar coses?

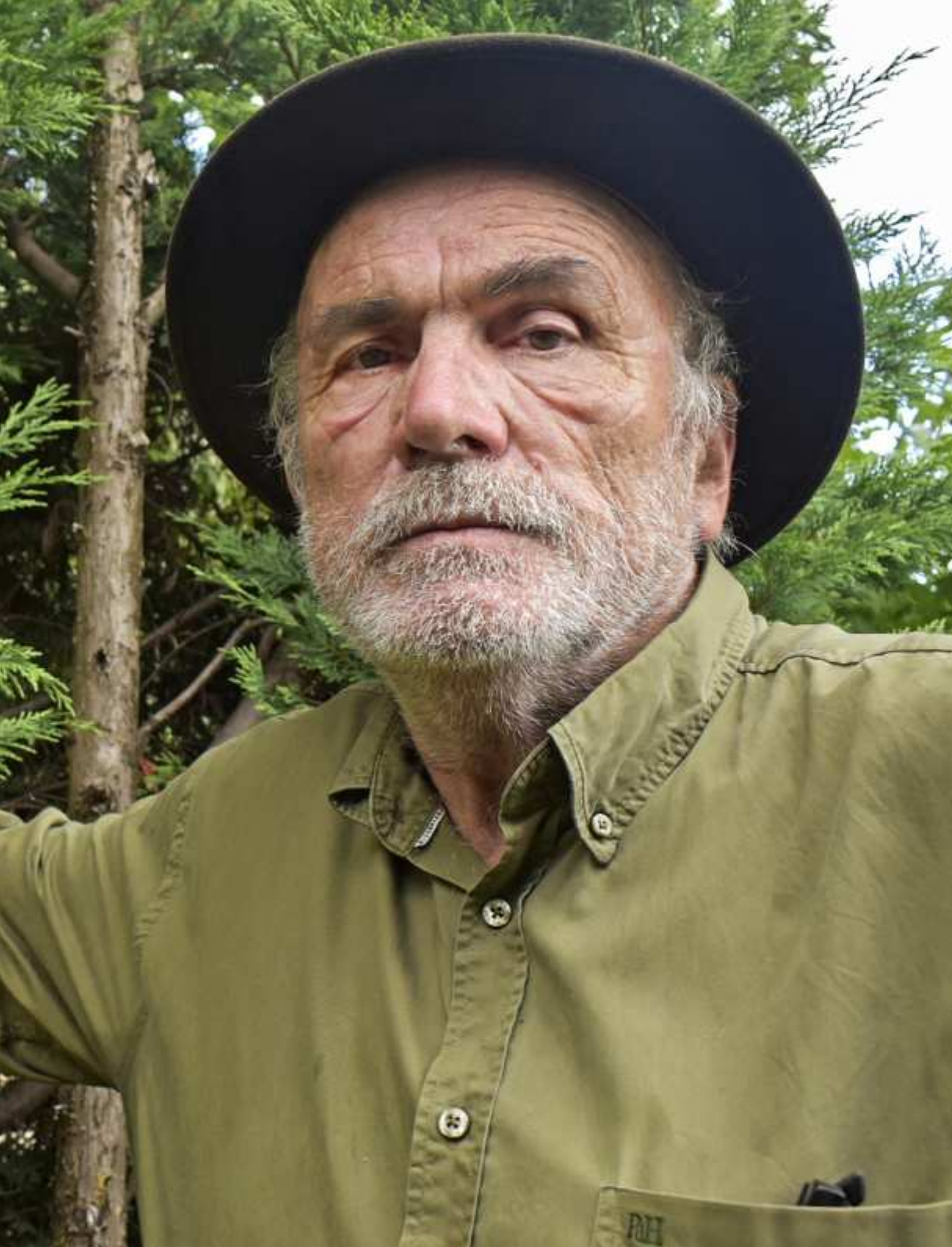
–«És curiós això que dius. Va tenir a veure amb el context, amb una sèrie de circumstàncies. Com deïem, jo era un belluguet i suposo que la meua mare no podia aguantar la pressió d'un nano com jo. Sempre estava voltant fora de casa, rodejat de conflictes, problemes, baralles a cops de roc... Que, de fet, era com funcionava la nostra generació durant el fran-

quisme: amb baralles, una mala qualitat social –estem parlant de quinze o vint anys després de la Guerra Civil–. Sigui com sigui, la mare m'enviava sovint a casa dels avis, a Santa Maria de Besora, a finals de la dècada de 1950. Allà jo també hi trobava la tranquil·litat, perquè els avis eren pacients; anar a casa dels avis suposava per a mi un canvi molt important en un altre sentit: venia d'un lloc amb electricitat, llum, aigua corrent –Ribes era un poble industrial, turístic, ramader...– i arribava a un poble agrari, sense llum ni aigua corrent. Com si diguéssim, era un salt al passat.»

–Ribes, en el context de l'època, era un lloc pròsper, per tant.

–«Era un lloc pròsper, exacte. Hi havia tèxtil amb molts de treballadors, era una barreja en què s'enterrava el passat, es consolidava el present i ja es tocava el futur. Santa Maria de Besora, en canvi, era un lloc de supervivència. Els avis tenien una espècie de *drugstore* rural, un establiment on trobaves

RAMON ESTÉBAN. Olot, 1961. Periodista

retrat de família

ELS SERRAT-MARINER DE SANT PAU DE SEGÚRIES > LA HISTÒRIA DE LA FAMÍLIA GUÀRDIA CROS ARRELA SEGLES ENRERE. PROCURAR QUE LES CASES NO CAIGUIN, I DONAR-LOS NOUS USOS PER FER-LES VIURE EN EL FUTUR, ÉS LA BASE DE LA SEVA FEINA I UNA RESPONSABILITAT ENVERS EL LLEGAT REBUT.

CLARA PEDROSA > TEXT

MARC CARGOL > FOTOGRAFIA

La responsabilitat d'una gran herència

Diu la llegenda, recollida entre altres per Jacint Verdaguer, que un mariner de l'Empordà a qui la mar se li havia endut tot –família, casa, feina– va decidir caminar terra endins decidit a instal·lar-se al primer lloc on no reconeguessin un rem. I fou a Sant Pau de Segúries on van confondre el rem per una pala de forner, i allà va decidir quedar-se, començar de nou, i posar la primera pedra del que avui és possiblement el casal més important de la vall de Camprodon.

Quan preguntes als membres de la família Guàrdia, del Mariner de Sant Pau, per la llegenda, prefereixen tocar de peus a terra. Coneixen la casa, la nissaga de la qual provenen, i opinen que, molt possiblement, més que un mariner, potser era algú que venia de marina que va dur el segon dels dos noms que componen el nom sencer de la casa i, també, el cognom original de la famí-

lia: Serrat-Mariner. El cognom Guàrdia no entra a la família fins al 1812: llavors, l'hereu de la Guàrdia de Corcó, una gran casa a l'Esquirol va casar-se amb la pubilla del Serrat-Mariner.

La casa i la nissaga familiar. Entrem en matèria per la casa, l'edifici. El patriarca de la família, en Jaume Guàrdia Tomàs (1959), explica que la memòria familiar deia que uns metres més amunt de les construccions actuals és on podria haver-hi la casa primigènia, possiblement d'origen medieval. És el seu fill, en Jaume Guàrdia Cros (1985), arquitecte tècnic que s'ha dedicat a estudiar al detall la casa i coneix totes les seves pedres, qui ens explica que les construccions actuals són dels segles XVII i XVIII, amb importants ampliacions del segle XIX. Però alhora, remarca que la data més antiga gravada

a les pedres d'aquest gran conjunt és a la llinda de la capella, una construcció d'època barroca dedicada a la mare de Déu del Roser: 1734. La lògica vol que, abans de bastir el petit temple, ja hi devia haver molts altres edificis construïts. Així, dedueixen que les construccions més antigues probablement són d'abans del segle XVII. En Jaume fill, en Met, segueix. El primer nom de què ells tenen constància de la casa és Julià Cortades, i serien dues cases que s'haurien ajuntat: la documentació conservada parla clarament de la casa 'el Mariner', anteriorment dita 'Julià-Cortades'. De fet, el testimoni documental més antic que tenen que parli del 'Serrat-Mariner' és del final del segle XVI. I com que parlem de documents, s'afegeix ràpidament a la conversa la Lourdes Cros

CLARA PEDROSA. Llanars, 1989. Historiadora de l'art i tècnica de patrimoni
MARC CARGOL. Sant Joan de les Abadesses, 1976. Fotògraf freelance

Puigvert (1960), filla de Camprodon, de cal Xec, casada amb en Jaume. Explica que els mesos de la pandèmia va estar endreçant documentació, i és aquí on podríem trobar entre altres coses que la llista de propietats i masoveries era molt llarga, però va quedar encongida per un avi que «va ventilar molt». Sigui com sigui, podem resseguir una colla de propietats que des de muntanya arribava a la plana de Vic i, molt possiblement, també al mar: de Pardines, amb la casa de la Roca o can Roca com a espai central, però no únic, a Setcases, Abella, pràcticament tot Cavallera, i després Mas de l'Om, a la Vall de Bianya, l'Oli-va Giberta de Montagut, i més avall, en afegir-se la família Guàrdia a la nissaga, aporten les cases de la Guàrdia i la Vall, ja a Corcó (l'Esquirol). I així, de memòria, les propietats s'estendrien encara més, possiblement cap a l'Empordà: la

mida de la casa, i les corts, preparades per guardar una ramada enorme, ho explica sense detallar-nos-ho.

És el tema de la documentació el que ens comença a guiar cap a la història més recent de la casa. Evoquen un Bartomeu Guàrdia que va dur el casal a un moment de gran esplendor a tombants del segle XX. Però els anys avancen i ens plantem al final de la Guerra Civil, amb en Josep, fill d'en Bartomeu, al capdavant de la família. Durant la Retirada (1939), una bona part dels papers de la casa van ser cremats. El Mariner era una de les cases més grans, importants i, sobretot, totalment visibles des de la carretera que puja de Ripoll. I si bé les cases petites havien sigut objecte de robatoris, rebosts buidats i d'altres violències per part de la gent famèlica que fugien derrotats cap a la frontera de França, grans casals com el Mariner van

patir encara més. Certament, la memòria «dels rojos» no és pas positiva, per part de la gent de la vall. A més, podem suposar que la casa estava *marcada* pels republicans—els set nois d'en Josep eren a la guerra, al bàndol nacional—. Fos pel motiu que fos, el Mariner va ser objecte d'un saqueig que va comportar la crema de part de la casa i, amb ella, bona part de la documentació. Es va salvar la que va quedar amagada dins de caixes i cofres a l'herbera; semblaria que els masovers l'haurien aconseguit protegir. No està clar si una part de la família hauria marxat momentàniament a França, per seguretat, i per això són els masovers els que van poder protegir una part de la casa—el seu habitatge i les corts i pallisses—. Pel que fa a la documentació, no oblidem que una de les millors maneres de fer que algú deixi de ser propietari és cremant els papers que ho acrediten: per

La Lourdes i en Jaume asseguts a les escales de la casa pairal del Serrat-Mariner acompanyats del seu fill gran, en Jaume –Met–, la seva dona, la Natàlia, i els seus dos fills, la Laia i l'Albert; hi falten la germana d'en Met, la Mia, el seu marit, en Jordi i el membre més recent del clan, l'Emma, nascuda fa pocs mesos.

Relat Recerca Reflexió Realitat Resposta Revista

Per gaudir, entendre i aprendre.
Les revistes t'acompanyen sempre, per fer camí.

DOSSIER

PALETES I MESTRES D'OBRES

JORDI NIERGA > COORDINACIÓ

Aquella olor de ciment	32	JORDI NIERGA [Banyoles, 1985. Periodista]
Honraràs el teu pare	34	FRANCESC GINABREDA [El Mallol, 1989. Periodista]
PERFIL > Pere Gardella	37	ROGER SANTALÓ [Castellfollit de la Roca, 1986. Periodista]
Construir amb pedra seca	38	MARTA MASÓ ESCOBARÓ [Barcelona, 1972. Periodista]
Fer cases a Sant Joan les Fonts	40	XAVIER VALERI [Sant Joan les Fonts, 1958. Periodista]
Néixer sobre el basalt	42	ROGER SANTALÓ [Castellfollit de la Roca, 1986. Periodista]
Recuperar masos a Bianya	44	MÒNICA FONT [Vilassar de Mar, 1974. Humanista i comunicadora]
Aixecar parets a les Planes	46	MARTA CARBONÉS [Les Planes d'Hostoles, 1964. Professora d'anglès]
El forn de calç del Sesquer	48	JOSEP VALLS [Sant Feliu de Pallerols, 1944. Escriptor]
Lligats al patrimoni	50	PERE CERRO [Sant Jaume de Llierca, 1951. Mestre jubilat]
De la forca a la paleta	52	RAMON ESTÉBAN BOCHACA [Olot, 1987. Professor d'història i educador social]
Els Picart, paletes del romànic	54	JOSEP VILAR [Argelaguer, 1961. Enginyer tècnic agrícola]
Els Roca, una nissaga prolífica	56	JOSEP VILAR
En Joan Vilar, d'Argelaguer	57	JOSEP VILAR
Fer cases a Beget	58	JOAN CARRERES [Viladamat, 1976. Fotògraf i escriptor]
Negocis del totxo a Camprodon	60	MIQUEL PERALS [Setcases, 1941. Enginyer de monts i economista]
El pes de l'arquitectura rural	62	CLARA PEDROSA [Llanars, 1989. Historiadora de l'art i tècnica de patrimoni]
El Ripollès en pols	64	JORDI ALTESA [Ripoll, 1986. Periodista]
Els Sadurní de Ripoll	66	ANTONI LLAGOSTERA FERNÁNDEZ [Ripoll, 1955. Periodista]
Mestres d'obres del monestir	68	ANTONI LLAGOSTERA FERNÁNDEZ
PERFIL > Josep Illa	69	JOAN GARCIA [Sant Joan de les Abadesses, 1982. Periodista i realitzador audiovisual]
Torres i cases a la Vall de Ribes	70	MÒNICA PAGÈS [Barcelona, 1972. Periodista]
Els Solà, de Ribes, de la paleta al plànol	72	MIQUEL SITJAR I SERRA [Ribes de Freser, 1962. Filòleg i professor de llati]
PERFIL > Joaquim Pons	73	JORDI NIERGA
Gent de l'obra a Vallfogona	74	M. CARME FREIXA BOSCH [Vallfogona de Ripollès, 1970. Llicenciada en Periodisme]
Forns de teules, calç i guix	75	M. CARME FREIXA BOSCH
Famílies de 'contratistes'	76	SÒNIA TUBERT [Serinyà, 1975. Periodista]
PERFIL > Ferran Vila	79	JORDI NIERGA
Mestres de cases a Banyoles	80	JOSEP GRABULEDA SITJÀ [Banyoles, 1962. Historiador i arxiver]
El llegat de les bòbiles	82	ANNA NOGUER [Porqueres, 1983. Periodista]
Reconstructors a la Llèmena	84	LAIA JUEZ [Barcelona, 1975. Antropòloga i periodista]
De formigó armat	86	JORDI NIERGA

Aquella olor de ciment

Jordi Nierga > TEXT

Em devia alçar només mitja dotzena de pams quan vaig seure per primera vegada al seient empolegat de la vella Iveco Daily, la *Vècus*. Cada matí, l'Albert posava en marxa el seu motor tronat i la furgoneta roncava per carrers, places i camins fins que arribava a destí. El trajecte a vegades moria davant d'uns fonaments a mig fer, un fotimer de blocs de formigó i barres de ferro escampades arreu, però sobretot es plantava en patis de cases de pobles propers o en urbanitzacions modernes i perifèriques: aquí, precisament, el pas atrotinat de la camioneta s'esmunyia enmig de cotxassos i xalets enjardinats, i encara avui penso que aquell contrast avançava a poc a poc, i ferm, seguint el ritme solemne d'una processó.

Quan vaig seure per primera vegada al seient empolegat de la vella Iveco Daily hi havia paperassa pertot. Tanta, que si s'obria la guantera amb poca destresa queia un ruixat de sacs de pòrtland, taulons i palets de *geros*. Afortunadament, el pes d'aquells materials quedava reduït i condensat en forma d'albarans, uns fulls rosats i menuts que acostumaven a xopar els voltants del canvi de marxos o els compartiments de les portes. Però no tot eren papers, és clar. D'aquell dia també en recordo una

olor cimentada, molt densa i eixuta: la vaig flairar fort, ben endintre, i aleshores vaig ensumar *casa*. Per què ja m'era familiar, tot allò. Era la mateixa olor que passejava els vespres pel menjador, quan el pare arribava de feinejar i abans de passar per la dutxa descansava al pati, tranquil, lluny dels crits de la radial o del balanceig de la bastida. I aleshores l'Albert estava satisfet. Potser per això em va sorprendre veure-li el mateix tarannà aquell dia al *Vècus*, quan agafava el volant amb les mans valentes i el girava per anar al davant d'uns fonaments, d'una casa de poble o entremig de cotxassos i xalets. Més tard, força més tard, vaig entendre que si jo ensumava *casa* ell flairava *ofici*.

El dossier que teniu a les mans persegueix aquesta flaire, amb l'objectiu de fer valdre la tasca d'una gent, la de la construcció, que amb els seus jornals ens han donat aixopluc. És un treball testimonial, però també transversal, perquè si alguna característica té aquest món són els seus matisos: parlem de paletes i mestres de cases, és clar, però també del manobre empastifat de morter o de l'arquitecte que vetlla perquè la història i el valor d'una vella ermita recòndita continuï bategant.

Amb més sentit que mai, bastim el monogràfic per parts. Totxana a totxana. I comencem

la casa a Olot, on en Francesc Ginabreda destaca algunes de les nissagues més rellevants de la ciutat. Sense marxar de la Garrotxa, hem continuat pastant per unir diferents punts de la comarca: la Marta Masó ens fa conèixer la tècnica de la pedra seca de la mà dels qui més en saben; en Xavier Valeri exposa com la labor de paletes i manobres ha canviat la fesomia de Sant Joan les Fonts; en Roger Santaló descriu el lligam indestriable entre Castellfolit de la Roca i el basalt, i la Mònica Font ha compartit una estona amb diversos protagonistes que han rehabilitat edificis històrics a la vall de Bianya. També s'ha aixecat paret a la vall d'Hostoles, on la Marta Carbonés ha relligat l'apogeu industrial amb la necessitat constructora; a Sant Feliu de Pallerols, el nucli on hem rescatat de l'oblit un forn de calç del Sesquer a través de les paraules d'en Josep Valls; a Besalú, mitjançant el relat d'en Pere Cerro a partir de la trajectòria de Construccions Guardiola, o a la vall d'en Bas, un indret en el qual molts joves van haver d'arraconar la feina al camp per dedicar-se a la construcció. Més amunt, revestint els murs d'una planta de dalt que s'obre en panoràmica cap a l'Alta Garrotxa, en Josep Vilar ens presenta els Picart, paletes que preserven el romànic, i el prolífic llinatge de la gent de cal Paleta de Talaixà, amb qui va treballar el seu pare, en Joan Vilar.

I també a l'Alta Garrotxa, però en aquest cas amb els fonaments al Ripollès, en Joan Carreres s'ha situat a Beget per constatar la cura a l'hora de mantenir una essència constructiva concordant amb el lloc. Més enlaire, a la vall de Camprodon, en Miquel Peral ha enumerat alguns dels principals negocis del ram, mentre que la Clara Pedrosa ha entrevistat en Santi Llagostera per re-

ivindicar l'arquitectura de patrimoni rural, molt castigada. També al Ripollès, en Jordi Altesa rememora els temps de cimenteres i guixeres; la Maria Carme Freixa recula en el temps per esbrinar com i qui va edificar Vallfogona; l'Antoni Llagostera resumeix la llarga història dels Sadurní de Ripoll i també fa referència als mestres d'obres del monestir, i la

Mònica Pagès ens descobreix algunes de les grans famílies del sector a la vall de Ribes, un espai on van créixer els Solà, que com detalla Miquel Sitjar van passar de la paleta al plànol.

Si de les golfes passem a la planta baixa ens situarem al Pla de l'Estany. Allà, la Sònia Tubert ha conversat amb alguns dels *contratistes* de Banyoles i comarca, una gent que ha agafat el testimoni dels antics mestres de cases, ben exposats per en Josep Grabuleda, i que ha aprofitat els rajols de les bòbiles de la contrada, encara latents tal com es percep en el reportatge de l'Anna Noguer. També a la part baixa de l'edifici, a peu de jardí, la Laia Juez recull com s'ha anat reconstruint la vall de Llémena.

En aquesta visita d'obres hem comptat amb els millors amfitrions possibles del ram. Veus com en Pere Gardella de Tegurà –ara residint a Olot– o en Josep Illa de Sant Joan de les Abadesses, ben escoltades per en Roger Santaló i en Joan Garcia, respectivament. O vivències com les d'en Joaquim Pons de Bruguers, les dels Ferrans Vila –pare i fill– de Camprodon, o les de la Maria Carme Plana, la Judit Coll, la Carme Espuña o la Carme Domènech, amb qui he tingut el gust de parlar i amb qui he recuperat, en certa manera, l'olor cimentada que vaig gaudir al seient de la furgoneta Iveco Daily, la *Véus*, amb el pare al costat fent camí cap a l'obra 🚚

L'Albert Nierga, a la dreta, amb en Josep Pairet i l'Àngel Mayolas en una obra a la ciutat de Banyoles. Any 1977 // PROCEDÈNCIA: Família Nierga.

Recuperar masos a Bianya

PARLEM AMB DIVERSOS PROTAGONISTES QUE HAN TREBALLAT A LA VALL PER PRESERVAR L'ART DE REHABILITAR I CONSERVAR EDIFICIS PATRIMONIALS SENSE PERDRE'N L'ESSÈNCIA

Mònica Font > TEXT // Pep Sau > FOTOGRAFIA

L'ofici de paleta és antic com la humanitat. La necessitat de tenir un lloc on aixoplugar-se de les inclemències del temps i de la foscor de la nit hi és d'ençà que vam abandonar el refugi de les coves per viure en habitatges amb sostre i teulat. La civilització va portar amb ella l'ordenació del territori i dels espais. Les fronteres, de la mateixa manera que els paisatges, formen part dels territoris: les primeres sovint estan marcades per convencions polítiques, i els segons, venen determinats per les muntanyes, els rius o les valls.

Capsec, Sant Salvador, la Vall del Bac i Castellar de la Muntanya és la divisió natural que moltes persones grans fan encara avui de la Vall de Bianya. Moltes d'elles també s'ubiquen geogràficament fent referència a masos com Llongarriu

o Ginebreda. En qualsevol cas, la configuració orogràfica de la vall ha donat com a resultat nuclis de dimensions reduïdes i masies disseminades.

El patrimoni natural de la Vall de Bianya és d'una riquesa indiscutible, també el de moltes de les seves edificacions. Així, hi ha masos i esglésies que han suportat estoicament el pas del temps i, a través de les seves parets, podem conèixer la història dels llocs i de les persones que hi van viure. A la vall, moltes d'aquestes masies i esglésies són considerades patrimonials degut al seu valor arquitectònic i cultural. Són un testimoni viu de la història i la tradició, i han sabut conservar la seva bellesa i importància. Però precisament el pas del temps és inexorable i malmet allò que toca. Restaurar és admetre que hi ha coses que es tornen antigues i d'altres que es fan velles.

Més enllà de l'estètica. Restaurar i conservar aquestes masies patrimonials és essencial no només per preservar la història local, sinó també per mantenir viu l'esperit dels llocs. Aquestes masies són espais on es pot apreciar la connexió entre l'ésser humà i la natura; entre el passat i el present.

Restaurar una casa patrimonial no és només qüestió estètica, de retornar-li el seu esplendor original, sinó que implica un pro-

fund respecte pel valor històric. Cada intervenció ha de ser considerada amb cura, utilitzant tècniques apropiades i materials actualitzats que siguin el més fidels possible a l'època en què va ser construïda la casa. I assegurar-ne, així, la preservació.

Un dels grans reptes en aquesta tasca és l'equilibri entre la conservació dels elements originals i la incorporació d'elements moderns que li confereixen més comoditats sense alterar-ne l'essència. No es tracta de fer que l'edifici sembli antic, simplement, sinó que la restauració ha de reflectir la veritat històrica, tot oferint seguretat i funcionalitat a les persones que l'habiten o la visiten. En molts casos, aquestes cases són el reflex de tècniques arquitectòniques i artesanals que ja no es practiquen, convertint-se d'aquesta manera en veritables càpsules del temps que ens connecten amb els nostres avantpassats. La restauració apropiada, doncs, pot rescatar aquestes tècniques, oferint una finestra a períodes històrics anteriors.

Un ofici físic i mental. Hi ha paletes que només s'han dedicat a la rehabilitació i han fet ben poca obra nova. I és que veure com una edificació que queia a trossos pren vida i torna a ser habitable té el seu encant. Per això hem anat a visitar en Josep Maria Dorca i Pujolràs (Vall de Bianya, 1950), en Ramon Baburés i Vilar (Vall de Bianya, 1966) i

En Candi Alanzor treballant en uns fonaments // PROCEDÈNCIA: Candi Alanzor.

en Candi Alanzor i González (Granada, 1949), que han resseguit tota una vida dedicada al noble art de ressuscitar cases antigues. I no només a la Vall de Bianya... i déu-n'hi-do quines cases!

El que tenen en comú tots tres és que van començar en el ram de ben joves i des de baix, com a aprenents, perquè tal com diuen és un ofici que s'aprèn a base d'anys i d'observar com ho fan els veterans. És una combinació d'habilitats físiques i mentals, expliquen. És a dir, la bona condició física és essencial, donat que sovint han de manipular càrregues pesades o treballar en condicions adverses, però un paleta ha de ser metòdic, responsable i tenir una gran capacitat d'adaptació a diferents tasques i entorns.

En Josep Maria Dorca i en Ramon Baburés, constructors de la Vall de Bianya.

A més, en un món en constant canvi com el nostre, els paletes han hagut d'actualitzar les seves competències i adaptar-se a noves tècniques i nous materials. Això demostra que, lluny de ser una feina estàtica, és una professió en constant evolució. A més, també posa a prova la capacitat d'adaptació i aprenentatge del treballador: cada obra és diferent, i en el cas de la restauració això encara s'accentua més.

Parròquies i masos. Coincideixen, també, a dir que en el cas de les restauracions és ben comuna la pràctica de revisar el teulat abans que res: la por a l'esfondrament pesa molt. Cal tenir en compte que actualment es treballa amb

cascs, botes de punta de ferro i arnesos de seguretat, però fa uns 40 anys enrere es feia el jornal, si es donava el cas, amb espadenyes. L'enginy, i sobretot els anys d'ofici, podien estalviar més d'un ensurt i, fins i tot, salvar alguna vida.

Al llarg dels seus anys d'ofici en Josep Maria va treballar en la restauració d'innombrables finques ubicades dins i fora de la Garrotxa, però destaquem un treball: les obres a la parròquia de Capsec, com a mostra que la restauració patrimonial no ha estat només terreny exclusiu de masos. Aquesta parròquia, de construcció romànica i que ja apareix esmentada l'any 1033 com a donació feta al monestir de Sant Joan de les Abadesses, és un bon exemple de com una edificació amb més de 1.000 anys d'història ha arribat fins als nostres dies. Després de segles de vicissituds, la més recent de les quals va ser la crema, dues vegades, durant la Guerra Civil, a mitjan anys 80 en Dorca va dur a terme la reforma que es pot apreciar avui.

Per la seva banda, en Candi, cofundador i antic propietari de l'empresa Construccions Torrent, va restaurar i rehabilitar a la Vall de Bianya masies i cases emblemàtiques com la Coma d'en Roca o Llongarriu. Aquesta última és molt possiblement la casa pairal més important de la Vall del Bac, no només per les seves dimensions, sinó també per la seva inusual estructura, ben diferent de la típicament garrotxina. La finca, de la qual es va tenir la primera notícia l'any 1329, disposa d'un oratori particular i es troba emmarcada dins de l'inventari del Patrimoni Arquitectònic de Catalunya.

Amb els anys, moltes d'aquestes masies han transformat els seus usos per convertir-se en allotjaments de turisme rural, una tendència a l'alça perquè ofereix al visitant la possibilitat de gaudir del paisatge i de l'essència de la Vall de Bianya en uns espais totalment reformats i adaptats a la vida actual 🏡.

Els Picart, paletes del romànic

DE L'HOSTALOT DE SADERNES N'HA SORTIT UNA EXTENSA NISSAGA QUE HA TREBALLAT PER RECUPERAR EL PATRIMONI, ESPECIALMENT A LA PART DE L'ALTA GARROTXA

Josep Vilar > TEXT

L'estratègic, recomanable i modern Hostal de Sadernes, a la porta gran de l'Alta Garrotxa, és situat en els baixos de la gran pairalia de can Galceran, on abans hi havia quadres, corts i fems dels animals sota unes ferrenyes i vetustes voltes de pedra, calç i sorra, construïdes fa segles per savis paletes. Aguanten tot el mas. L'Hostalot Vell de Sadernes, més magre i de tota la vida, era en un costat del mas, a ponent, en una casa enganxada anomenada can Masó. El taulell i el menjador era al primer pis, s'hi pujava per una escala forana de pedra. Els últims hostalers van ser el matrimoni format per l'Esteve Picart (1919-1973), originari del mas Bosquet de Riu de Montagut i Oix, i la Montserrat Agustí, nascuda el 1930 al Vilarot de Sadernes. El matrimoni va tenir vuit fills repartits entre el 1948 i el 1972: la Mercè, en Venanci, en Climent, en Josep, en Martí, en Xevi, en Pere i la Teresa. Tots van anar a estudi al poble de Montagut. Els

més grans, la Mercè i en Venanci, feien cada dia els sis quilòmetres d'anada i de tornada en velles bicicletes, mentre que la resta de germans ja van tenir un mínim servei de transport escolar. El país es modernitzava.

D'ofici: paletes. I qui hi ho havia de dir: sense cap mena de tradició, tots els sis nois de l'Hostalot de Sadernes, poc o molt, van triar l'ofici de paleta. En Venanci, el més gran, va encetar la nissaga. Va començar d'aprenent en la construcció de la biblioteca i Casa de Cultura de Montagut; cosa seriosa. Això passava l'any 1968 i treballava per en Vicenç Riu, de Besalú. En Climent el va seguir uns anys més tard, però ell va deixar la paleta i la gaveta aviat, perquè l'apassionava molt més el món del motor i les motos: a finals dels 70 va obrir un taller de reparació de motocicletes i bicis a Sant Jaume de Llierca i més tard va construir unes exitoses motos tipus *bike* amb l'encer-

tat nom comercial de CLIPIC, que no era res més que la reducció del nom i cognom de 'Climent Picart'. El tercer germà, en Josep, també va triar l'ofici de paleta. Ho va fer quan tenia dinou anys. Abans, havia treballat uns anys de pagès, amb el pare, a Sadernes. I en Martí, el quart, també va seguir-lo. Van aprendre l'ofici i van treballar amb en Riu de Besalú, en Borrat de Navata i en Josep Torrent de Maià de Montcal. Un fill d'en Venanci, en Climent Picart, segueix el relleu generacional.

L'any 1978, els tres germans més grans, en Venanci, en Josep i en Martí, van crear l'empresa Construccions Germans Picart SL. Ben aviat els va tocar rehabilitar l'església i la rectoria de Santa Maria de Castellar de la Muntanya, al terme de la Vall de Bianya, a l'Alta Garrotxa. I es veu que ho van fer molt bé. Anys més tard, a l'empresa s'hi van afegir els germans més petits, en Xevi i en Pere. El primer dels quals va morir jove, als 52 anys (1966-2019).

Restauradors de patrimoni. Poc es pensaven ells, joves paletes, que s'especialitzarien en grans obres i rehabilitacions de nombroses esglésies de l'Alta Garrotxa i altres espais patrimonials de la comarca. Treballaven bé, amb estima i cura. Construïen amb sensibilitat, amb els materials i colors més adients als vells murs que apedaçaven. I la

A dalt, la Mercè, en Venanci, en Climent, en Josep, en Martí i la Montserrat, la mare; asseguts, en Xevi, en Pere i la Teresa, tots els germans nascuts a can Masó de Sadernes. Any 1998.
PROCEDÈNCIA: Arxiu Picart Agustí.

restauració d'una església portava a una altra restauració, i així van esdevenir els paletes mestres de la vella pedra. Els mestres d'obres del patrimoni. En aquests 40 i llargs anys han restaurat les esglésies de Santa Maria de Castellar, Sant Pere de Montagut, Sant Feliu de Beuda, Santa Maria de Segueró, el monestir de Palera, Sant Pere de Lligordà, Santa Bàrbara de Pruneres, Sant Miquel de la Miana, el santuari de Sant Ferriol, Santa Cecília de Sadernes, Sant Grau d'Entreperes, Sant Feliu del Bac i Sant Andreu de Porreres, a la Vall del Bac, Santa Maria d'Escales, la torre i castell del Cós, a Montagut, Sant Martí de Talaixà, el refugi i església de Sant Aniol d'Aguja, Sant Silvestre del Mor, a Sant Ferriol, Sant Martí de Toralles, Sant Miquel de Monteia, el campanar de l'església de Sant Jaume de Llierca, el pont de Valentí i la restauració de la vella i trencada pica baptismal de Sant Andreu de Gítarriu. Tot un honor de currículum. L'any 2006 van rebre el Premi Trabucaire dels Amics de l'Alta Garrotxa, un guardó que els distingia per la gran i ingent feina de recuperació del patrimoni romànic i arquitectònic d'aquest espai. I un any després, el 2007,

en Josep va rebre un diploma de la mateixa entitat per l'acurada restauració de la pica baptismal de Sant Andreu de Gítarriu, que estava tota trencada en petites peces, com un trencaclosques. Algunes d'aquestes obres van ser aparatoses i de gran dificultat: per l'estat degradat de la construcció, però sobretot per trobar-se lluny de carreteres. Així doncs, en molts casos es va haver d'utilitzar l'helicòpter pel transport del material: a la rehabilitació del nou refugi i de l'ermita de Sant Aniol d'Aguja, al cor de l'Alta Garrotxa; a l'aèria i gran església de Sant Martí de Talaixà; a la capella de Santa Maria d'Escales i a la construcció de la bassa del Soms, propera al puig de Sant Marc, per esdevenir un abeurador per a les vaques. Tot dins del terme de Montagut i Oix, a l'Alta Garrotxa més amagada.

A més de tota aquesta llista de primer ordre, els Picart també han rehabilitat nombrosos masos i pairalies de l'Alta Garrotxa i els seus rodals. En són exemples el refugi de Talaixà; el mas Palomeres de Santa Bàrbara de Pruneres; el Serradell de Gítarriu; el mas Monteia de Sales, can Galceran, el Vilarot i el Casot de Sadernes; can Font, can Palomer

de Dalt, Vallmajor i el restaurant de can Bundanci de Montagut; el Bosquet de Riu, el Prat i el Soler de Castellar de la Muntanya o can Maholà, la Canova, la Codina i can Roure de Beuda. I també cal Sastre, el restaurant d'en Marcel·lí i la Montserrat de Beuda. I molta obra menor que a dins l'Alta Garrotxa es fa major: els dipòsits d'aigua per prevenció d'incendis de Bestrecà, Monteia i Entreperes; la pavimentació de carreteres forestals com la de Sadernes a Gítarriu, la carretera de Plujà o els passos canadencs de Principi, darrere el puig de Bassegoda, i els de l'Espinau i carretera de Lliurona. O els murets de pedra dels pontarrons i les pilones de la nova carretera de la Vall del Bac. I pleguem, que no acabarem mai.

En definitiva, els germans Picart són els paletes amb majúscules del romànic i del patrimoni. Els paletes de l'Alta Garrotxa amb forts fonaments, armats amb ferro i amb arrels familiars en aquest territori. Els Picart, originaris de l'Hostalot de Sadernes, són dignes hereus dels paletes de cal Paleta de Talaixà dels segles XIX i principis del XX. Moltes felicitats i per molts anys 🍷

A l'esquerra, restauració de la teulada de l'església de Sant Feliu de Beuda amb els paletes Jordi Costa, Marcel·lí Quintana i Cesc Freixenet, el desembre de 1989 // PROCEDÈNCIA: Arxiu germans Picart. A la dreta, en Josep Picart treballant a l'església de Sant Grau d'Entreperes de Sales de Llierca, l'any 2000 // PROCEDÈNCIA: Arxiu germans Picart.

Els Sadurní de Ripoll

A TRAVÉS DEL TESTIMONI DE JAUME SADURNÍ REPASSEM LA HISTÒRIA D'AQUESTA NOTABLE NISSAGA DEL BAIX RIPOLLÈS, AIXÍ COM D'ALTRES PALETES I MESTRES D'OBRES DE LA ZONA

Antoni Llagostera Fernández > TEXT

Jaume Sadurní i Pastor (Ripoll, 8 de març de 1942), amb contacte amb els arxius de Sant Joan de les Abadesses i Ripoll, ha aconseguit bastir una genealogia dels Sadurní i ens serveix de guia per construir aquesta història. I és que ens trobem davant d'una nissaga que té les seves arrels a Sant Joan, però que a finals del segle XIX es trasllada a Ripoll, on ha estat present en moltes obres arquitectòniques rellevants.

Anem a l'embrió de tot plegat. Les primeres referències als Sadurní es remunten al 1688, quan estan emparentats de lluny amb Jaume Nunó Roca (Sant Joan de les Abadesses, 1824–Nova York, 1908), autor de la música de l'himne

mexicà. Pel que fa a la primera menció a un Sadurní a Ripoll, aquesta la trobem en una carta de Martí Sureda (27 d'abril de 1867), una mica abans de les primeres fotografies del monestir de Ripoll (maig de 1867), on també s'esmenta al mestre d'obres Eudald Sadurní Franquesa com a possible substitut del paleta del monestir, Joan Deop i Masdeu, mort l'abril de 1880. També, ens apareix un Sadurní com un dels perits que atenen un plet sobre comunals i dret d'artigar a Vallfogona (*El Taga* núm. 4. Ripoll, 28 de novembre de 1886).

Jaume Sadurní Nonó (Sant Joan de les Abadesses, 1888), casat amb Emília Pascal, de Surroca, va fer el pas d'establir-se i començar a treballar com a paleta a Ripoll. Va fer d'encarregat de Joan Folcrà, que fabricava mosaic i feia obres de construcció. El seu fill, Pere Sadurní Pascal (Sant Joan de les Abadesses, 1914), ja va fer tota la seva carrera professional a Ripoll, casant-se amb Joana Pastor, d'Olesa de Montserrat.

La raó social Camps & Sadurní va estar present en moltes realitzacions. Inicialment, l'empresa, per qüestions legals, portava el nom de Joan Camps Riera, que era el pare d'Agustí Camps. Però als anys 60 va adquirir

l'estructura de societat anònima. Com explica en Jaume, fou la unió «entre un paleta que treballava molt a les cases de pagès –en Camps– i un paleta més ‘urbanita’ –en Sadurní–.»

Després de l'aiguat de 1940, els Camps i Sadurní van fer com una unió temporal d'empreses amb Agustí i Masoliver, arribant a tenir 120 treballadors en nòmina als anys 50 i 60. Obra seva, sota la direcció de l'arquitecte Josep Maria Pericas i Morros (1881-1965), fou l'escala que condueix a les golfes de l'església de Sant Pere, on es va hostatjar durant anys l'Arxiu-Museu Folklòric de Ripoll.

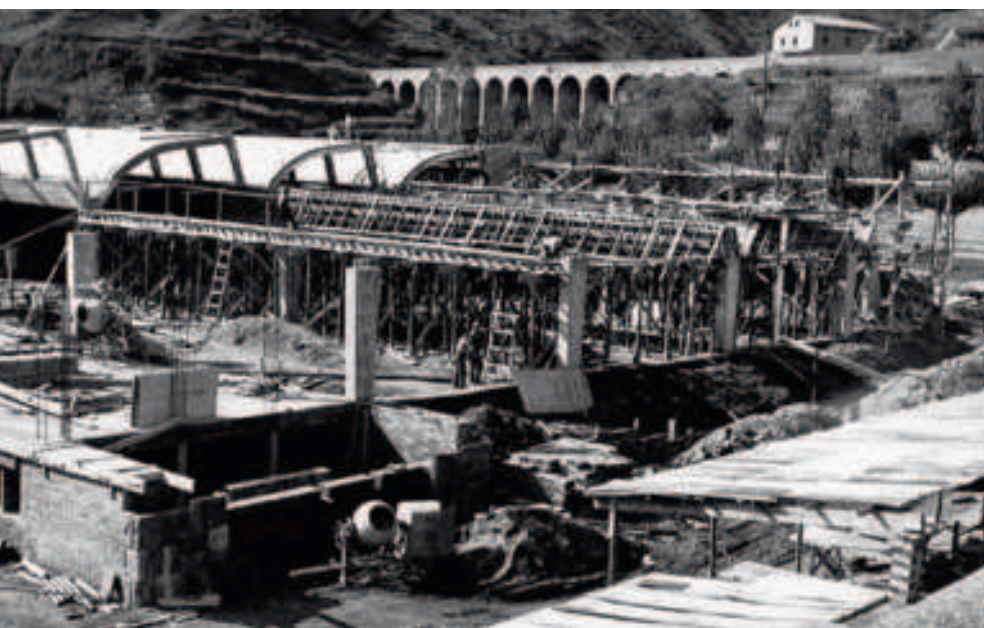
Camps i Sadurní també van fer l'església del cementiri de Ripoll (1958-1964) i els nous Tallers Casals (1958-1964), a la carretera de Sant Joan de les Abadesses. «Els fonaments encara es van fer, en part, a pic i pala». L'empresa, amb seu social des de 1967 al carrer Lleida, també va construir la piscina i l'hotel de La Solana del Ter. Més endavant, amb la raó social Estamariu, S.A., de can Ballbé, varen remodelar i urbanitzar, a finals dels anys 70, les quatre naus industrials de la carretera de Sant Joan, fent donació a l'Ajuntament dels edificis d'habitatges.

Dinamiters i col·locadors de pedra.

Més enllà dels Sadurní, a Ripoll han existit una llarga tradició de paletes i mestres d'obres. En Jaume ens en parla

Construcció de la torre escala i vestibul d'accés a l'arxiu del museu. El que puja per l'escala és Jaume Sadurní Nunó; a l'obra hi varen treballar dos paletes, els germans Formatger, que treballaven per l'Ajuntament de Ripoll. Any 1929 // PROCEDÈNCIA: Arxiu Comarcal del Ripollès.

A dalt i al centre, dues imatges de la construcció de la fàbrica nova dels Talleres Casals. FOTO: Jaume Sadurní. PROCEDÈNCIA: S. Blanch. A baix, una carrera de carretilles amb inici a la plaça Gran de Ripoll, durant la celebració de Sant Antoni, patró dels paletes. Finals dels anys 50 // FOTO: Jaume Sadurní.

d'alguns, com ara en Juan Roca Bonfill, en Palla. El seu fill, en Quico Roca, continua a l'ofici. També ens parla dels germans Marty –el seu fill també continua el llegat– i rememora els noms de l'Enric Capdevila i en Joan Soldevila, així com d'en Joan Colomer, el Yanqui, i el seu fill Eudald, o en Jaume i en Joan Sau, també pare i fill, respectivament.

Recorda, d'altra banda, els bons operaris que van tenir tots ells: l'Eudald Portell, l'Eudald Riera –en Barra-bam– o l'Eduard Reixach, que es van iniciar com a aprenents i van arribar a ser encarregats. I també fa referència a l'Augusto Pommar, un dinamiter que guardava la dinamita sota el llit de matrimoni; a grans col·locadors de pedra, com ara en Josep Simon de Campelles, o als paletes que treballaven a les diferents fàbriques de Ripoll: l'Isaac Casadesús, en Caifàs (Botey); en Josep Campalans (FICENA o l'Hispano) o l'Eudald Pellicer.

En el cens de 1924 consten a Ripoll més de 90 paletes i una cinquantena de peons o aprenents de paleta, a més d'una quinzena de rajolers. Més endavant, en el cens de 1950, hi figuren uns 115 paletes i una quarantena de peons paleta, així com una vintena d'oficis del ram: picapedrer, marbrista, guixaire, rajoler... I un aparellador. A més a més, la contribució industrial de 1962 i 1965 ens permet elaborar una radiografia del sector: dos (1924) i tres (1950) fabricants de rajoles, teules i mosaic; vuit i quatre mestres rajolers; sis i deu constructors i tres guixaires. El 1965, apareixen set venedors de material de construcció.

Els canvis en la producció. Si hi ha un aspecte en què tot plegat ha canviat molt, aquest és la utilització de màquina a les obres: «Abans tot era a pic i pala», diu en Jaume. Un bon paleta tenia molt d'ofici, molta experiència: «Es

Famílies de 'contratistes'

NISSAGUES DE PALETES HAN AIXECAT CASES I EDIFICIS A BANYOLES I AL PLA DE L'ESTANY, SIGUI A TRAVÉS DE NEGOCIS FAMILIARS REDUÏTS O MITJANÇANT COMPANYIES MÉS GRANS

Sònia Tubert > TEXT // Mònica Sala Ametller > FOTOGRAFIA

Hi ha constància documental que al segle XIV ja hi havia mestres d'obres a Banyoles. I set segles després, l'any 2022, es va contractar la construcció de 73 habitatges d'obra nova i la rehabilitació de 40 més a la comarca del Pla de l'Estany. Són menys que l'any anterior, segons les dades que recopila el Col·legi d'Arquitectura Tècnica de Girona: a més, pugen els preus dels materials i augmenten les dificultats burocràtiques i el procés per trobar finançament per qui vol fer-se una casa nova. Enmig de dades i inconvenients, hi ha com sempre rostres humans, en aquest cas el dels contractistes que fan possible aixecar o arreglar el sostre que ens aixopluga.

Si busquem la paraula *contractista* a qualsevol diccionari —això, els més romàntics— o a un buscador d'internet, ens surten definicions derivades del dret civil o del procediment administratiu. Un contractista és la «persona que, en un contracte d'obra, s'obliga a fer i lliurar l'obra segons el que s'ha pactat». També hi ha l'accepció de «persona natural o jurídica que signa un contracte amb el sector públic, perquè ha estat seleccio-

nada prèviament a través d'un procediment d'adjudicació». Si deixem anar aquest concepte en una conversa a casa o amb els veïns, fins i tot deixant-la en *contratista*, queda molt clar que ens referim a constructors o paletes, i es dona per sobreentès que són aquells professionals que anomenem 'de tota la vida', els que han treballat en diverses generacions fent, refent i arranjant les cases i pisos dels nostres pobles. Tant en les definicions oficials com en les populars, el més important que hi apareix és el pacte —el contracte— que s'estableix entre ambdues parts: potser, és l'únic àmbit de la feina que no ha canviat amb el pas dels anys.

Per contra, hi ha altres aspectes que sembla que ens fan parlar de dos oficis diferents al llarg del temps. I és que com passa a totes les professions, la tecnologia, en el sentit ampli de la paraula, ha fet variar amb més o menys rapidesa les eines i els materials que s'utilitzen en aquest sector. Aquesta evolució amb els materials, precisament, és el principal canvi que ha notat en Lluís Nadal i Carles, que ara té 87 anys i que ha passat tota la vida a l'empresa familiar, Construccions Nadal, una companyia heretada, entre altres, del seu pare Rafel i del seu oncle Fernando.

S'acaben els paletes? «Ara tot és molt diferent», diu en Lluís. «Abans començaves els fonaments a *pico* i

pala i acabaves enguixant». Amb orgull, assenyala que «ho fèiem tot, fins i tot el meu oncle feia instal·lacions elèctriques, menys la fontaneria». I potser amb una mica de nostàlgia, creu que «s'ha acabat el paleta, el que era abans el paleta». Ell mateix explica la sentència: «Ara, per fer blocs de pisos i cases és bo cada u per *lo* seu, i per arreglar coses necessites quatre o cinc persones diferents.»

En Lluís recorda que quan ell va començar els posaven a treballar amb 14 anys i els ensenyaven l'ofici. «Al cap d'un o dos anys començaves a fer anar la paleta, passaves tres anys d'aprenent i llavors eres oficial», detalla. «En realitat, m'ha agradat fer-ho tot, i molt més els *remiendos*». I precisament aquest 'fer de tot', però sense voler abastar massa, és el que ell creu que els ha ajudat a combatre les recurrents i temudes crisis de la construcció: «Les hem superat perquè hem fet de tot, i sobretot hem fet moltes coses que els altres no volien fer; no hem fet obres grosses, hem anat a les obres particulars». Potser el que menys ha canviat, com dèiem al principi, és el tracte, o contracte, que s'estableix amb el client; i aquí continuen sent útils i valuosos els consells dels que hi han bregat durant tants anys. Així, segons en Lluís Nadal, «un ha de saber quan ha de collar i quan ha d'afluixar, i igual que s'ha de saber reconèixer quan un té raó i quan no en té.»

En Bonaventura Ramió Padrosa i en Josep Micaló Mir, fundadors de Micaló-Ramió. Anys 60.
PROCEDÈNCIA: Fons Micaló-Ramió.

El que avui és Construccions Nadal va començar a caminar el 1934 amb cinc socis al capdavant, entre ells el seu pare, en Rafel, i el seu oncle, en Fernando Font. Les circumstàncies no van ser favorables d'inici i el 1936 la Guerra Civil Espanyola va comportar un obligat parèntesi, que un cop superat ha fet arribar la companyia fins avui, tres generacions després. «Jo vaig començar a treballar al meu nom als anys 80, quan es va retirar el meu oncle», apunta. Ara, ell també està retirat, i la paleta la porta el seu fill Josep, que si res no canvia serà l'últim, ja que no hi ha prevista continuïtat dins la família.

Fer de tot. Tampoc ha tingut continuïtat i ha abaixat la persiana per jubilació Balter-2, una altra de les moltes empreses

familiars de construcció que han treballat al Pla de l'Estany i voltants durant la segona meitat del segle XX i l'inici del XXI. Al seu capdavant hi ha hagut l'Albert Nierga, nascut a Viladasens fa 73 anys. L'Albert va treballar a pobles del Gironès fins als vint i pocs anys, però un cop va acabar el servei militar es va establir a Banyoles, on ara gaudeix de la jubilació després d'un bon grapat de dècades dedicades a la construcció i a

la restauració, sobretot arreu del Pla de l'Estany: molts d'aquests anys va fer tándem amb el seu fill, que també es diu Albert, tot i que ja fa un temps que va canviar la bastida pel despatx.

Els records de l'Albert coincideixen amb els d'en Lluís Nadal i d'altres professionals de la construcció de la seva generació en assenyalar la polivalència com un dels principals valors que tenien abans i que, amb el pas dels anys, s'ha perdut. «Recordo que quan vaig començar, amb quinze anys, un paleta feia de tot a l'obra: de guixaire, de pintor, de col·locador de rajola... Fins i tot, dies abans de les festes majors de pobles com Cervià de Ter o Viladasens, anàvem a les cases i emblanquinàvem els menjadors i les sales d'estar amb calç viva que ens arribava a trossos i que havíem d'amarar, i al cap d'uns dies, quan ja era freda, la passàvem ben fina a les parets», diu.

Els últims anys que l'Albert pare i l'Albert fill van coincidir al negoci familiar, l'empresa només estava formada per ells dos, que es posaven cada matí al seient d'una vella Iveco per anar a fer el jornal. Abans d'això, a l'època ple-tòrica del totxo, hi havia hagut fins a mitja dotzena de paletes i algun manobre, però l'esclat de la crisi immobiliària va reduir la plantilla als dos Alberts. «Vivíem constantment amb els nervis que la feina s'acabaria, però per sort, entre alguna casa que sortia i els

remiendos que sempre hi havia, vam anar tirant». Sembla que tenim una altra coincidència que ens assenyalava un tipus d'empreses en el sector de la construcció a la comarca: familiars, centrades en obres més petites i reparacions, i que han desaparegut no per manca de feina, sinó de relleu generacional o per jubilació.

Promocions de més volum. Que ens trobem davant dos exemples d'empre-

A dalt, en Lluís i en Josep Nadal, dues de les tres generacions de Construccions Nadal.
A baix, obres a Can Branyes, cap als anys 1960-1970 // PROCEDÈNCIA: Arxiu família Nadal.

De formigó armat

LA CONSTRUCCIÓ ÉS UN SECTOR AMB POCA PRESÈNCIA FEMENINA, SOBRETOT A PEU D'OBRA, TOT I QUE EN PODEM TROBAR EXEMPLES: DES DE MANOBRES FINS A ARQUITECTES

Jordi Nierga > TEXT I FOTOGRAFIA

Després de col·locar la rajola damunt la taula de tall, la Maria Carme Plana (Ogassa, 1963) va prendre les mides amb un llapis i va engegar la talladora per aconseguir el resultat desitjat. Era la primera vegada que sentia aquella fressa, un estrip tan agut com metàl·lic, però els dits no es van esporuguir i van conduir la peça al seu destí: acabar encastada a un *quarto* de bany d'un pis d'Olot. La feina de manobre s'iniciava amb bon peu: «Això se'm donava de conya, sempre he estat molt manetes», deixa anar. Però no tot es reduïa en revestir una cambra amb ceràmica feta a mida, és clar. També se la veia carregant sacs de guix o de pòrtland o fent pasta amb un pastador petit, 'la baldufa', que de tanta polseguera li emmascarava una cara només il·luminada pels ulls, que eren ben bé dues escaletxes xiroies.

L'experiència com a manobre va durar uns tres anys. Abans, quan era jove, havia treballat en una guarderia i fent de

comercial. I entremig, coincidint amb els anys de casada, va 'patir' darrere del taulell d'una botiga de roba a Sant Joan de les Abadesses, poble on resideix. «Mai havia fet tants puzles, des del primer dia sabia que allò no era per mi», diu. I és que la Maria Carme és una dona amb nervi, algú que necessita dinamisme. El va trobar fent de pintora en el ram de la construcció, on també va constatar una solitud de gènere palmària: «A les obres només hi havia paletes, guixaires o electricistes homes; estava ben sola, però encaixava molt bé en els grups». S'hi sentia còmode i el pinzell va anar amunt i avall, tant rejuenint façanes com envernissant portes o finestres—ella mateixa va llogar una nau a Llanars i va emprendre un negoci en aquesta direcció—i tot plegat—amb la fulminant crisi del totxo fent acte de presència—la va derivar al món dels *remiendos* amb un bon coneixement a les espatlles. «No sé per què no hi ha més dones en aquests

llocs, ho podem fer tot i ho podem fer bé», subratlla. Ara, la Maria Carme condueix l'etapa final de la seva trajectòria laboral al volant d'una Teisa, al Ripollès, on coincideix amb una altra conductora i prou. «Portar un autocar em satisfà i no haig de patir pel fred o la calor, cosa que quan feia de pintora i manobre sí que em passava; al final, però, totes les feines tenen el seu punt agraït, i a la construcció m'ho vaig passar molt bé.»

Entre formigó i 'camions cuba'. Qui també és conscient que forma part d'un context masculinitzat és la Judit Coll (Olot, 1989). Ella personifica la quarta generació d'Excavacions Coll, una empresa olotina amb més de 100 anys de recorregut que fa moltes dècades ja transportava terra amb carros i tamborrells i que ha avançat cap endavant amb camions de tota mena. «Des de ben petita he estat part d'aquest món, sigui veient la maquinària o sentint a parlar de

A l'esquerra, la Carme Domènech visitant una obra, l'any 2021 // PROCEDÈNCIA: Carme Domènech. Al centre, la Carme Espuña al teulat d'un habitatge de Santa Pau, l'any 2004. FOTO: Mateu Batlle. PROCEDÈNCIA: Carme Espuña. A la dreta, la Judit Coll al costat d'un camió de l'empresa familiar, l'any 2023 // PROCEDÈNCIA: Excavacions Coll.

la feina a casa, i de mica en mica em va anar interessant», explica. En el seu cas, va decidir aportar un gra de sorra passant per la facultat, on va estudiar Arquitectura Tècnica, i un cop fora de les aules ja tenia clara la fita: «M'agrada el tema del formigó i com dosificar-lo per tenir un bon producte». Els primers anys també va encarregar-se de la gestió dels àrids que arribaven a la planta, així com de les cubes i el material. Organitzar i planificar, això és la seva motivació. Tant és així que amb els anys ha anat agafant més galons, ocupant-se del transport, les grues o les visites d'obra. Per si no n'hi hagués suficient, ho complementa amb tasques de despatx, una autèntica pluja de números i operacions: que cau mentre fa pressupostos o factures.

Al principi, hi havia qui li demanava pel senyor Coll. Ho recorda com si fos ara. «Introduir-me en aquest món va ser difícil, a la construcció hi ha bàsicament homes i molta gent no confiava en mi». Però al llarg dels anys, i sobretot a través de les aptituds, aquesta situació s'ha capgirat com un mitjó: hem passat del senyor Coll a la senyora Coll. «Els familiars sempre m'han ajudat i aconsellat, i alguns dels treballadors m'han vist néixer i créixer, ja els considero de casa», explica la Judit, que segueix el llegat d'altres dones de la nissaga com l'àvia, qui aferrada al telèfon donava un bon cop de mà a l'avi, o la mare, que se la pot veure trucant i teclejant a l'oficina.

De l'obra a les aules. A la Carme Espuña (Batet de la Serra, 1970), arquitecta, la podem trobar davant d'una pantalla o trepitjant el terreny, indistintament. A les entranyes de les cases hi ha fet coneixences i hi ha adquirit coneixements, però també és on ha arreplegat algunes anècdotes que recupera amb un somriure. Des d'un paleta que dubtava de la seva capacitat per enfilarse a una escala de mà o un constructor que no havia vist

mai fer un replanteig d'una escala a una dona, fins a un conjunt d'obers que a ple estiu, en veure-la, es van enfundar la camiseta ràpids com una centella. «Això passava abans, en els meus inicis, quan a les visites d'obres hi havia poques dones; ara ningú se sorprèn.»

La Carme, enfocada sobretot en reformes de sòl rústic i en projectes patrimonials —com ara la coberta de la Trinitat de Batet— també imparteix classes al grau mitjà de Construcció de l'INS La Garrotxa, un autèntic mirador des d'on contempla l'evolució del sector: «L'aprenent que hi havia abans ha anat desapareixent, perquè requeria una dedicació que ja no hi és. Ara anem una mica justos, hi ha una franja intermèdia d'edat amb manca de paletes, però estic esperançada perquè veig que hi ha joves que descobreixen l'ofici: veuen que no sempre estaran tancats al mateix lloc i que pot ser una feina atractiva». El cicle formatiu l'any vinent celebrarà el segon any de vida i, per primer cop, hi haurà una noia entre l'alumnat. «És clar que una dona pot ser paleta: abans era més complicat, sobretot pel que implicava l'esforç físic, però això pot canviar per les ajudes mecàniques i tecnològiques», conclou.

En aquest món de bigues i morter les dificultats per trobar dones no són una excepció de la construcció. De fet, es pot extrapolar a altres perfils més tècnics. La Carme Domènech (Santa Pau, 1974) va ser la primera presidenta del Col·legi de l'Arquitectura Tècnica de Girona, la qual cosa la converteix en una veu facultada. I encara més si ens adonem que hi ha dades pel mig: «Al Col·legi som un 23 % de col·legiades a la demarcació de Girona

i un 21 % a la zona de la Garrotxa, però la projecció futura és que aquest percentatge vagi a l'alça: això ja s'observa a les universitats, on cada vegada hi ha més dones —les últimes estadístiques a la UdG apunten a un 39 %, una tendència creixent, tot i que s'ha de continuar treballant intensament en aquesta línia.»

Des de fa temps es col·loca el casc per endinsar-se entre fonaments i pujar a les teulades. És per això que coneix la realitat de l'obra des d'una perspectiva allargassada que uneix els seus primers anys —«era noia i era jove, i això creava alguns prejudicis: un cop, un encarregat em va preguntar si de debò si me'n sortiria; em va acabar demanant disculpes»— amb l'avui —«hi ha hagut una millora pedagògica, no només dels paletes, sinó de tots els industrials, que ja estan acostumats a veure dones tècniques a l'obra». Però de la mateixa manera que reconeix això, també avisa que el camí per recórrer tot just comença: «En el Col·legi es va fer un estudi de gènere i es va detectar una problemàtica d'àmbit estatal: hi ha diferències salarials amb els homes en càrrecs similars; existeix discriminació professional, perquè moltes s'han trobat en situacions que no les identifiquen com a caps, i les dificultats referents a la conciliació familiar són evidents» 🧑🏻‍🔧.

La Maria Carme Plana envarnissant una porta a Ogassa, l'any 1999. Al detall, a la nau que tenia a Llanars, a principis dels 2000 // PROCEDÈNCIA: Maria Carme Plana.

HISTÒRIES DE L'ALTA GARROTXA

PORTAR AQUESTA TERRA A LA SANG

Aquest treball de Josep Vilar –un caçador d’històries, segons J.N. Santaeulàlia– rescata de les seves llibretes la veu de testimonis, molts d’ells desapareguts, que van explicar-li tota mena de relats. Un total de seixanta-una històries amb nous fets, nous protagonistes i nous escenaris queden recollides en aquest volum després de la gran repercussió del primer: *Històries de l’Alta Garrotxa*.

PATRIMONI

GUERAU PALMADA > COORDINACIÓ

Torre comunidor de Sant Vicenç de Canet d'Adri davant del campanar.

FOTO: Guerau Palmada.

ARQUITECTURA

La ciutat jardí noucentista d'Olot 90 **JOAN SALA** [Olot, 1949. Historiador de l'art]

ETNOLOGIA

Comunidors de la vall de Llèmena 92 **GUERAU PALMADA** [Banyoles, 1974. Historiador de l'art]

HISTÒRIA

La blanqueria Franch de Banyoles 94 **JOSEP GRABULEDA SITJÀ** [Banyoles, 1962. Historiador i arxiver]

ART

Les pintures romàniques de Dòrria 96 **MIQUEL SITJAR I SERRA** [Ribes de Freser, 1962. Filòleg i professor de llatí]

LLETRES

La natura, la bèstia 98 **ELOI CAMPS DURBAN** [Banyoles, 1994. Periodista i investigador en comunicació]

FAUNA

La serp verda 100 **JOSEP M. MASSIP** [Banyoles, 1948. Naturalista i escriptor]

PLANTES I REMEIS

Els pins 102 **ESTER SALA** [Olot, 1973. Farmacèutica]

La blanqueria Franch de Banyoles

LA FAMÍLIA FRANCH VA ARRIBAR A LA CIUTAT A MITJAN SEGLE XIX, ON SEBASTIÀ VA IMPULSAR UN DESTACAT NEGOCI ADOBER QUE VA PASSAR DE GENERACIÓ A GENERACIÓ

Josep Grabuleda Sitjà > TEXT

Els Franch es van instal·lar a Banyoles a mitjan segle XIX. Jaume i Sebastià Franch i Castelltort eren uns blanquers nascuts a Vic: les seves arrels familiars es troben a Osona (Vic) i a l'Anoia (Igualada), reconeguts nuclis adoberers. Un dels fills de Sebastià, en Narcís Franch i Tor, així com els seus descendents, van prosseguir el negoci adober.

Vers el 1855 en Sebastià va fundar una blanqueria a Banyoles. Així i tot, el 18 de desembre de 1898, els cosins Jaume Tor i Mercadal i Narcís Franch i Tor van constituir, a Girona, una companyia amb el nom de *La Esmeralda*, i amb la raó social *Tor i Franch*, per produir –explotar– pells per a guants –*megisería de pieles de cordero y cabrito para guantería*–. Posteriorment, en Jaume es va desentendre de la societat i en Narcís es va encarregar del dia a dia. Quan aquest darrer va morir, van figurar com a socis, durant poc temps, Jaume Tor i Narcís Franch i Dalmau –hereu del seu pare–. La situació no podia continuar i es va dissoldre legalment l'1 de març de 1921.

'Hijos de Narciso Franch'. En morir en Narcís els seus fills van crear l'empresa *Hijos de Narciso Franch*. Va co-

mençar el 17 de febrer de 1920 com a societat col·lectiva i la va constituir la vídua, Narcisa Dalmau i Ricard, en nom dels seus fills. En un principi tenia el domicili social a la residència familiar, al carrer de Sant Antoni, número 5. En tot cas, va heretar, primer de manera provisional i més tard definitivament, els treballadors, els clients i els edificis de l'antiga *Tor i Franch*. Finalment, es va aconseguir regularitzar la situació el 19 de juny de 1921 –una vegada dissolta *Tor i Franch*– i els accionistes eren Narcís, Joaquim i Miquela Franch i Dalmau. El 31 de desembre de 1949 va esdevenir de responsabilitat limitada –*Hijos de Narciso Franch S.L.*–.

L'empresa va durar fins al 4 de juliol de 1973, quan va entrar en liquidació. Tot i que no es va dissoldre legalment –dissolució i liquidació– fins al 3 de febrer del 83. En tancar, els socis eren els germans Narcís, M. Lluïsa i Santiago Franch i Juandó –la seva mare era Carme Juandó i Costa, dona de Narcís Franch i Dalmau–, Miquela Franch i Dalmau –casada amb Lluís Torrent i Privat– i els seus fills M. Rosa i Josep Torrent i Franch i Pilar Prat i Riera –muller de Josep Torrent i Franch–.

Els edificis industrials. Tenien la fàbrica en uns terrenys de l'antic molí d'en Campolier, al carrer de Girona de Banyoles –carrer de Girona, número 73 o 77–. Des del 13

de febrer de 1899 l'havien arrendat els cosins Jaume Tor i Mercadal i Narcís Franch i Tor.

Quan es va formalitzar l'arrendament ja hi havien bastit un edifici industrial. El 1953 *Hijos de Narciso Franch, S.L.* ho va comprar tot a Teresa Malagelada i Butiñà, que l'havia adquirit a Maria de la Concepció Tor i Mercadal –vídua de Francesc Campolier i Pascual–.

Amb el temps, l'edifici inicial es va ampliar. Hi havia la fàbrica –a la planta baixa, on es feien les operacions de preparació i adobatge–, al primer pis hi havia el magatzem i, al segon, el traster. Existia també la casa del vigilant, l'oficina, el local de classificació i les instal·lacions per als diferents processos. En un principi, però, tenien un magatzem al carrer de Sant Martíria –número 12– i un despatx al domicili familiar del carrer de Sant Antoni. El 1934 es van unificar totes les dependències al carrer de Girona.

Al pati de la fàbrica s'hi deixava a terra la llana blanca i negra durant l'assecatge i, en uns estenedors, s'hi penjaven les pells per eixugar-les –a l'estiu n'hi havia prou amb dos dies i a l'hivern se'n necessitaven uns vuit–. El 1941 van arrendar a la família Torrent la seva antiga fàbrica de xocolata al carrer de la Ronda Fortià, on es va posar l'assecador de llanes i la secció de tintoreria de pells de xai per a guants. Es necessitava un ús constant d'aigua i, per aquest motiu, els edificis estaven situats al carrer

Exterior de la fàbrica, als anys 50; al detall, logotip de la blanqueria 'Hijos de Narciso Franch' // PROCEDÈNCIA: Arxiu Comarcal del Pla de l'Estany. Arxiu de Complement de l'Arxiu Municipal de Banyoles.

de Girona, prop del rec Major, i del rec de Ca n'Hort i de Can Teixidor en el cas del de la Ronda Fortià, on va posar la tintura, ja que l'aigua era més neta.

Treballadors i clients. Als oficis de la pell primer s'escorxava l'animal i seguidament es procedia a l'adobatge. La pell de xai era considerada la més adequada per fer guants de luxe. En l'elaboració de les pells es començava amb l'adquisició del producte –primeres matèries–. *Tor i Franch*, a començament

del segle XX, tenia l'exclusiva a la província de Girona de les pells dels escorxadors i es va convertir en intermediària, sobretot amb el mercat francès. Igualment, mantenia una estreta relació amb carnisseres i tractants de bestiar d'arreu. La seva xarxa abastava totes les comarques gironines i municipis del Berguedà, Osona, Pallars Jussà, Lluçanès i, fins i tot, Barbastro, a Osca.

Després, els blanquers feien les operacions preliminars: les remullaven, encalcinaven, pelaven, descarna-

ven i, finalment, adobaven. I tot seguit executaven el procés de greixar-les, tenyir-les, desarrugar-les, eixugar-les, llustrar-les... En el tractament s'untava la cara interior de la pell amb pasta de calç –a vegades amb sulfur de sodi–, i una vegada netejades es tractaven per tal que els microbis es mengessin les fibres dures de la pell per tornar-les més manejables. Els Franch les adobaven amb sals d'alumini per aconseguir pells blanques, toves i aptes per a guants de luxe. Amb el temps es va emprar el crom.

Inicialment, tenien uns nou operaris. I a la primera dècada del segle XX, el 1919, ja hi treballaven trenta-dues persones: era la principal blanqueria banyolina. Al començament el director de la blanqueria era un francès, Louis Montagnon, de Grenoble, i la duresa del treball feia que la majoria dels operaris fossin homes. El 1966 tenien 25 treballadors –set eren dones–; el 1969, 30 –deu dones, sobretot a l'edifici de la Ronda Fortià–, i el 1970, 23.

Confeccionaven pells per a guants de luxe i eren dels pocs que feien ant negre per a abrics luxosos. Tenien clients a Catalunya, al País Valencià i a les Illes Balears, però també arreu de l'Estat espanyol, a països europeus –França, Anglaterra, Holanda i Bèlgica– i a Estats Units i al Brasil. Venien pells adobades a les fàbriques de guants i, a més a més, negociaven amb pells en brut –de cabrit i ovella, sobretot–. Així mateix, elaboraven camusses –draps– per netejar automòbils, mercadejaven amb carnassa seca per fabricar sabons i la companyia també s'anunciava com a *Fábrica de curtidos de pieles para guantes* i *Exportación de pieles de cordero y cabrito en bruto y fabricadas* 🐏.

A dalt, interior de la fàbrica a principis del segle XX; a l'esquerra es rentaven les pells, als fons s'adobaven i, a la dreta, es centrifugaven // PROCEDÈNCIA: Arxiu Comarcal del Pla de l'Estany. Arxiu de Complement de l'Arxiu Municipal de Banyoles. **A baix, sala on es desllanaven les pells a l'interior de la fàbrica. 1910-1916.** FOTO: Pere Rigau i Abril. PROCEDÈNCIA: Arxiu Comarcal del Pla de l'Estany. Col·lecció de Lluís Martí i Salló.

La serp verda

ÉS LA MÉS LLARGA I ROBUSTA, MOLT CONEGUDA, I LA PODEM VEURE AMB UNA RELATIVA FACILITAT: LES MÉS DESAFORTUNADES PODEN ARRIBAR A MORIR A LES CARRETERES

Josep M. Massip > TEXT // Dolors Pinatella > IL·LUSTRACIÓ // Emili Bassols > FOTOGRAFIA

Les serps verdes (*Malpolon monspessulanus*) són força abundants i les de més grandària que hi ha a la conca mediterrània. Tenen el cap allargat, estret i en la part superior s'hi veu prou bé una mena de celles alçades a cada costat. A sota disposen dels ulls, amb pupil·la ampla i rodona que es fa advertir molt bé. La seva llargària total pot arribar als dos metres o fins i tot més; són corpulents, molt àgils i també prou ràpides quan han d'amagar-se. En temps freds s'entaforen.

El color d'un fragment important del cos és de tons verds i marronosos, baixant als costats amb blavosos i negres. Una part del dors té taques negres, sovint irregulars i dirigint-se al cap. És important el dessota per la tonalitat de palla que adopta, on també es veuen clapes fosques a les escates del ventre. Les joves poden tenir colors castanys o vermellorsos, formant línies longitudinals, i al dessota hi ha taques que tiren a color marró.

Aquestes serps verdes solen trobar-se en molts indrets, com els camps

de sembrats, en diversos espais de sol·lell, marges de boscos, arbusts, bardisses, pilons de pedres, llenyes, olivets, vinyes, vores de rius i recs... Poden arribar en ambients prou urbanitzats i també a jardins o edificacions, amagant-se de vegades a llocs on sentin algun tuf que els faci percebre la presència d'escombraries o de qualsevol altre animal mort. Alguns ferums o olors també els atrauen. No és pas molt estrany que les sentors de les patates en podrint o de productes fermentats les atreguin. Si accedeixen a les cases o als galliners, intentaran capturar ratolins i pollets, i també mengen sargantanes, dragons, granotes, ocells, insectes... O d'altres serps.

Poden ser sempre verinoses? Cal advertir que la serp verda és l'única colobra que pot mossegar, tenint la facultat d'inocular un verí més o menys eficaç, segons la manera que ho faci. Simplement, s'empassarà els animals petits, però si vol matar i menjar-se una presa més grossa, la mossegarà amb el tòxic

i l'engolirà tota, fent servir unes dents posteriors acanalades. A fi d'intimidar a persones o animals, és possible que actuï només amb les 'primeres' dents i, de vegades, entortolligant la presa tot retorçant-la. Si nota que aquesta és massa grossa, sovint la deixarà anar. En algunes ocasions, però, diverses persones han pogut rebre mossegades generoses d'aquesta serp verda.

Encara que siguin pocs els accidents, és millor que vagin al metge. En cas d'algunes reaccions importants i doloroses, els facultatius solen aplicar tractaments simptomàtics per uns determinats trastorns concrets. Normalment, no s'arribarà a dificultats greus.

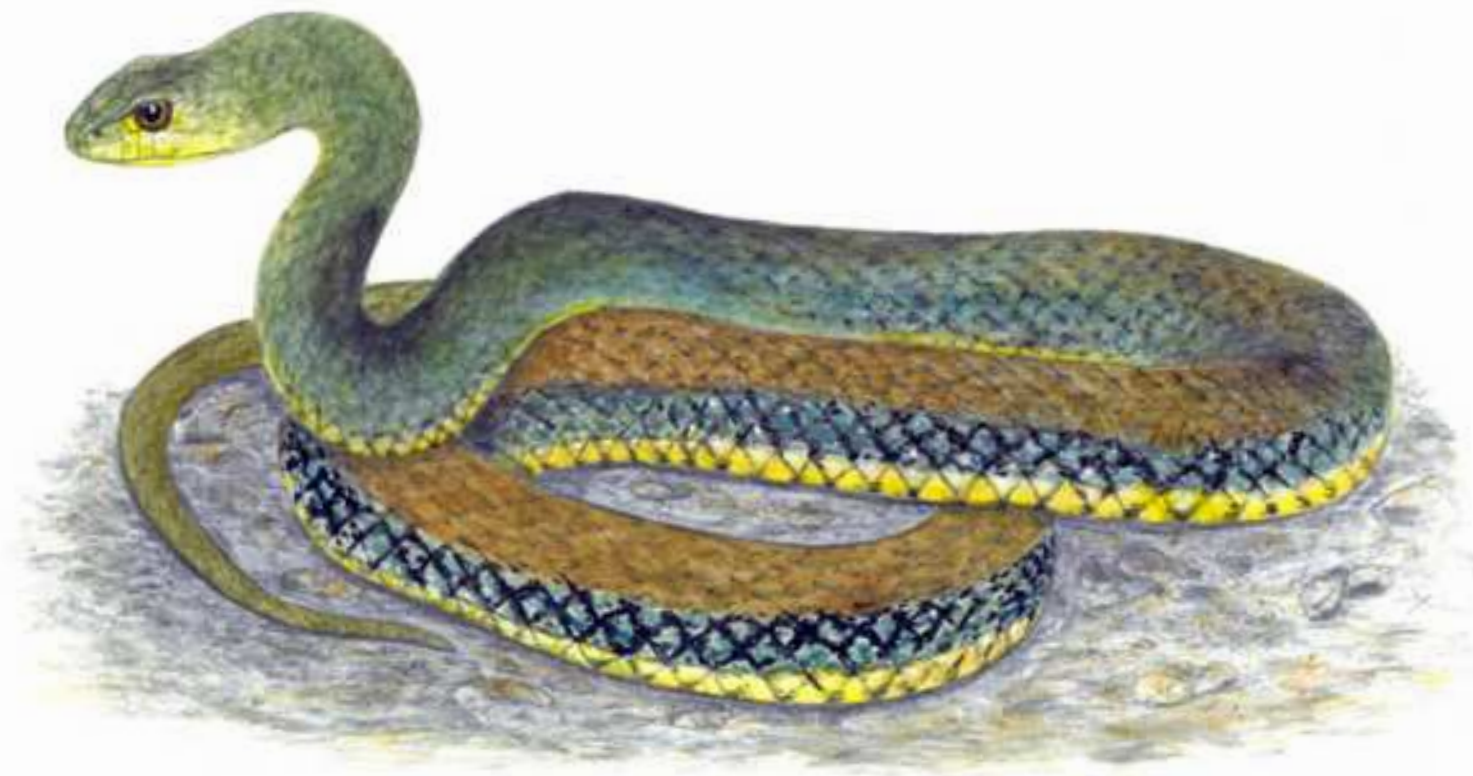
Alguns espants. L'anomenada *ofidofòbia*, que és tenir por i fòbia a les serps, es pot combatre amb una certa facilitat. Hi ha prou referents com per poder-ho assegurar. Durant una bona colla d'anys, jo mateix les havia treballat tractant-les bé. Amb el temps, vaig anar-hi a l'encalç i amb molta prudència, intentant que elles no prenguessin mal... Però tampoc ningú

més! La serp verda i d'altres solen ser notablement àgils, ja sigui serpentejant per terra prou bé, accedint als cingles per trobar alguna menja suculenta o fins i tot algun nieró; alhora, es permeten pujar als arbres, sobretot quan alguns nius concrets les atrauen, i encara més quan hi ha pollets.

Vaig escriure-ho en uns llibres i ho torno rememorar al cap

Serp verda atrapada en un filat.

de 30 anys. Aquest cop intentava advertir-ne alguna. Era a Serinyà, a la comarca del Pla de l'Estany. En veure'n una, ella prou feia maniobres i anava descendint amb rapidesa entre branques primes, penjant-s'hi perillosament servint-se de les parts més llargues del seu cos. De sobte, la serp caigué a terra, al meu costat i damunt de les fulles, fent fressa, fugint amb rapidesa i amb uns bufecs prou forts. Era clar que no li devia agradar la meua presència! Aquella, era un mascle.

Amb els anys s'hi ha guanyat.

Abans hi havia gent que volia exterminar les serps si les veien o les trobaven. Amb el temps es va anar canviant la situació, i molts ja volíem disposar de normatives per protegir-les, com es feia amb d'altres animals. Requeríem no molestar-les i que no se'n matés cap. Així vàrem fer reunions a gent gran o dissertacions divulgadores

a les escoles, on explicàvem les característiques de les serps i ensenyàvem com s'havia de fer per tocar-les; també insistíem per mitjà de la ràdio i

d'altres canals. Totes aquestes van ser unes intervencions prou satisfactòries que van permetre avenços significatius.

Per altra banda, m'agrada deixar constància que al llarg dels anys he tret serps de diversos llocs absolutament inversemblants: cuines, garatges, galliners, rebosts, fàbriques... I també de dins d'una moto vespa! Intentava agafar-les amb precaució, a fi de poder alliberar-les en llocs allunyats i prou adients.

Amb els temps, i gràcies a algunes competències oficials ja establertes, les serps estan protegides pel Conveni de Berna. A hores d'ara, afortunadament, en tenen cura els Agents Rurals, els quals les poden enviar al Centre de Recuperació d'Amfibis i Rèptils de Catalunya, a Masquefa (Centre de Torreferrussa), i algunes altres institucions. Si una serp és verinosa, l'envien a l'Escola de Natura de Parets del Vallès 🐍

Perill de confusió

No s'ha de confondre mai ni aquesta serp verda ni les altres serps amb la que porta més verí i és més perillosa a casa nostra: l'escorçó (*Vipera aspis*), serp de morro arregat, com en forma d'esclop, d'ull amb pupil·la vertical... (Vegeu l'escrit d'Emili Bassols a *Les Garrotxes* número 15). Actualment, els escorçons també estan protegides per la llei 🐍

A la dreta, un escorçó.

El pintor Joan Gelis Berga als paratges de la Moixina, a Olot. C. 1980 // FOTO: Josep Maria Melció Pujol.
PROCEDÈNCIA: ACGAX. Servei d'Imatges.

PROPER DOSSIER TERRA D'ARTISTES

PINTORS, ESCULTORS, CERAMISTES, ARTISTES INCLASSIFICABLES... HAN MANTINGUT UNA RELACIÓ PERMANENT AMB EL SEU ENTORN: ELS POBLES I LLOGARRETS, LA GENT, EL PAISATGE... EN EL PROPER DOSSIER PARLAREM DE CREADORS, DELS PROFESSIONALS DE LA PINTURA QUE ES VAN FORMAR A LES ESCOLES, PERÒ TAMBÉ DELS AUTODIDACTES QUE HAN ESCULPIT SOBRE LA PEDRA O RESSEGUIT DAMUNT LA TELA AQUEST LLIGAM ÍNTIM. I EN FAREM REFERÈNCIA MIRANT CAP ENRERE, RECUPERANT LA MEMÒRIA DE PERSONATGES COM JOSEP BERGA –L'AVI BERGA– O JOAQUIM VAYREDA, PERÒ TAMBÉ OBSERVANT L'AVUI A TRAVÉS D'UNA MIRADA MÉS CONTEMPORÀNIA. D'ALTRA BANDA, EL MONOGRÀFIC TAMBÉ PASSARÀ PER TALLERS, ESCOLES, MUSEUS I GALERIES PER ENTENDRE EL MÓN DE L'ART LOCAL DES D'ALTRES PERSPECTIVES.

**A PARTIR DEL 19 D'ABRIL DE 2023,
A LA VENDA EL NÚMERO 33**

NOTA: SI DISPOSEU D'IMATGES ANTIGUES RELACIONADES AMB AQUEST DOSSIER US AGRAIREM QUE CONTACTEU AMB L'EDITORIAL (972 46 29 29 / garrotxes@grupgavarres.cat)

EN TAN SOLS **MITJA HORA** ES POT PASSAR
☀ **DE** SOL A TEMPESTA ☁

LA MUNTANYA
ÉS IMPREVISIBLE

LA TEVA
PREPARACIÓ, NO

CONSULTA ELS CONSELLS DE
SEGURETAT A LA MUNTANYA

**Girona
Excel·lent.**

Segell de qualitat agroalimentària

Diputació de Girona

DDGI203
DEMARCATIÓ SOSTENIBLE